

Feit en onzekerheid rond Kamplaan 8

Of hoe Groningen na de Tweede Wereldoorlog een burgemeesterswoning kreeg en het huidige gemeentebestuur een claim

Recentelijk is in diverse gemeenten, waaronder Groningen, onderzoek gedaan naar de rol van die gemeenten bij de verwerving van Joods onroerend goed tijdens de Tweede Wereldoorlog. Juist de verwerving van Joods vastgoed door de gemeente Groningen ná de oorlog deed stof opwaaien. Maarten Duijvendak geeft een overzicht van feiten en onzekerheden met betrekking tot deze kwestie.

De aankoop van een burgemeesterswoning door de gemeente Groningen in 1953 trok de afgelopen tijd aandacht. Dit huis aan de Kamplaan 8 was gebouwd voor het Joodse echtpaar Serphos-Menko dat hier in de jaren 1934-1941 woonde, maar na de oorlog niet terugkeerde. De dochter uit dit gezin en haar man overleefden de oorlog wel, maar zij kregen geen woonvergunning voor hun eigen huis. Het echtpaar verkocht het perceel vervolgens aan de gemeente als woning voor burgemeester Jan Tuin.

Het huis Kamplaan 8, in 1953 aangekocht door de gemeente Groningen om te dienen als ambtswoning voor de burgemeester, een functie die het tot 1978 heeft gehouden. Foto: Gemeentepolitie Groningen, 1965. Collectie Groninger Archieven 2437-3447.

Oktober jl. verontschuldigde de huidige burgemeester Koen Schuiling zich voor deze aankoop en bood hij een financiële compensatie.¹ Wat is hier precies gebeurd?

In het verslag van het onderzoek naar Joods vastgoed in de stad Groningen werden deze familie en de verkoop kort genoemd.² De erfgenaam van de familie, Hubert van Blankenstein, bracht zijn visie uitgebreid naar buiten.³ Ik wil hier de feiten en onzekerheden op een rij zetten en mijn zienswijze geven. Omdat niet alle bronnen zijn bewaard, is het lastig een direct antwoord te geven op de vraag hoe de gemeente Groningen in 1953 een burgemeesterswoning verwierf. Daarom geeft dit artikel ook de nodige contextinformatie.⁴

De villa aan de Kamplaan

De familie Serphos-Menko woonde aan de Kamplaan 8 totdat de Duitse Wehrmacht het huis in mei 1941 vorderde. Het was één van de ruim 260 gevorderde panden in Groningen. De weduwe Serphos-Menko (haar man was inmiddels overleden) moest door de vordering naar de Westersingel verhuizen, dook later onder, werd gearresteerd, gedeporteerd en eind januari 1943 te Auschwitz vermoord. Ook haar zoon Irwin kwam om in een kamp. Dochter Netty, die in juli 1942 met Tobias van Blankenstein trouwde, dook onder en overleefde.⁵

Op grond van de Verordening 154/1941 werden woningen van Joodse eigenaren onder beheer gesteld en verkocht. Dit was een van de vele stappen in het proces van ontrecting van Joden. Ook Kamplaan 8 stond te koop en in augustus 1943 kocht Fokko J. Beenker deze villa. Beenker bezat reeds meerdere woningen van Joodse eigenaren voor de verhuur. Bij de bevrijding van Groningen bleek hij naar Oostenrijk te zijn vertrokken. Nu werden zijn bezittingen door het Nederlands Beheersinstituut (NBI) onder beheer geplaatst, zoals dat ging met eigendommen van afwezige personen en vijandige vermogens.⁶ Het huis aan de Kamplaan bleef gevorderd en verhuurd, maar niet langer aan de Wehrmacht, nu aan Canadese militairen.

De vordering van het huis verviel in maart 1946 door het einde van de bijzondere staat van beleg. De villa kreeg een nieuwe huurder, de rijksambtenaar G.J. Comello en diens gezin. Inmiddels huurde het echtpaar Van Blankenstein-Serphos een bovenhuis in Groningen-Helpman. Zij deden pogingen om het familiepand aan de Kamplaan te betrekken, maar kregen geen woonvergunning. Dit is te lezen in de memoires die Tobias van Blankenstein in de jaren 1980 schreef: 'Van het Gronings huisvestingsbureau hebben we echter nooit toestem-

Burgemeester Tuin en wethouder mevrouw A.J. Aarsen-Jansen als toeschouwers bij een onbekend evenement op de tribune van het Stadspark, circa 1953-1955. Foto: Fotobedrijf Piet Boonstra. Collectie: Groninger Archieven 1785-404.

ming gekregen deze mooie, geschikte villa te betrekken. Een bepaalde motivering hiervoor kan ik me niet herinneren.' In zijn getypte tekst werden de laatste woorden doorgestreept en met balpen vervangen door 'gaf men niet'. Naar zijn oordeel, zo schreef hij verder '[had] ... de gemeente beslag gelegd op deze villa en ik heb altijd een sterk vermoeden gehad dat men ons gezin niet passend vond daar'.⁷ 'Beslag' in juridische zin was het niet. Maar waarom de Van Blankensteins niet als 'passende bewoners' werden gezien, valt niet te lezen in stukken van het gemeentelijk huisvestingsbureau. De archieven van dit bureau zijn, zoals de archiefwet bepaalde, na drie jaar vernietigd. Het pand was verhuurd.

Inmiddels trad het NBI niet meer op als beheerder voor de – nu in Nederland geïnterneerde – oorlogskoper Beenker, maar voor de afwezige mevrouw Serphos-Menko, wier eigendom weer in rechte was hersteld. Een akte van rechtsherstel van 21 november 1949 verklaarde de koop door Beenker 'teniet' en trof daarbij een financiële regeling. De beheerder bleef, totdat zekerheid bestond over het lot van mevrouw Serphos-Menko. Die kwam pas op 4 april 1951 toen haar overlijden te Auschwitz bij de burgerlijke stand werd ingeschreven. Na het opstellen van een eindverslag werd het beheer per 1 juni 1951 beëindigd. Het pand werd vol eigendom van de erfgenamen, de familie Van Blankenstein-Serphos.⁸

In de administratie van de NBI en in de boekhouding van Tobias van Blankenstein zijn de huurinkomsten van

Op grond van Verordening 154 werden in 1941 woningen van Joodse eigenaren onder beheer gesteld en verkocht, een van de tussenstapen bij het rechteloos maken van Joden. De Amsterdamse jurist mr. M.M.G.Th. de Kort schreef een toelichting over deze onteigening van Joods vastgoed. Collectie NIOD, Amsterdam. Foto: Het Geheugen op Delpher.nl.

het pand Kamplaan terug te vinden. Uit de administratie van het NBI blijkt dat Comello per half jaar 600 gulden huur betaalde. De laatste betaling aan het NBI betrof de periode 1 september 1950 tot 1 maart 1951. De eerste huurbetaling aanwezig in de financiële stukken van Van Blankenstein betrof ook het jaar 1951 ('voor ontvangen huren, 600 gulden'). Het moet betrekking hebben op de periode 1 maart tot 31 augustus 1951 om aan te kunnen sluiten. Helaas ontbreekt in deze administratie de naam van de huurder. Ook het jaar daarop werden door Van Blankenstein huurinkomsten geboekt, 1840 gulden totaal. Echter nu niet alleen voor de Kamplaan, maar ook voor een groot pand in Enschede. Een verdeling over beide huizen van de betrekkelijk lage huursom ontbreekt. Voor 1953 werd in totaal 1630 gulden genoteerd aan opbrengsten uit huur. Nu wel uitgesplitst naar Enschede; 1515 gulden en voor de Kamplaan; 115 gulden. Dus waarschijnlijk is er in 1952 van één van beide panden een periode geen huur geboekt.⁹

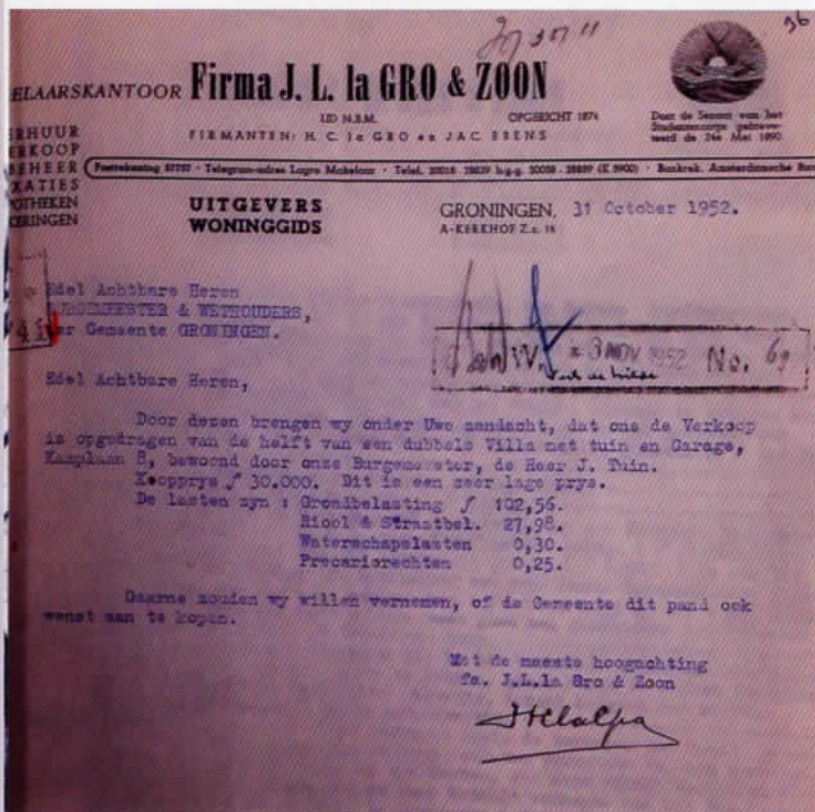

Woningnood

Burgemeesters van Groningen huurden meestal een fraaie woning in of nabij het centrum. Begin vorige eeuw was dit vaak het Zuiderpark. Zo woonde Evert van Ketwich Verschuur op Zuiderpark 6 en Pieter Cort van der Linden vanaf 1934 op nummer 2. Dit werd ook het adres van zijn opvolger, de door de bezetter benoemde Petrus Tammens (1943-1945). Na de bevrijding verbleef de Canadese Town Major Joseph J. Bonnie in dit huis, terwijl Cort van der Linden toen Zuiderpark 26 betrof. Velen verwachtten dat zijn opvolger Jan Tuin ook in deze buurt zou gaan wonen. Maar dat liep anders.

In 1945 bestond een groot tekort aan woonruimte in Groningen. In de laatste oorlogsmaanden kwamen veel evacués naar de stad en verplaatste de bezetter allerlei instellingen naar Noord-Nederland. Hotels, pensions en woningen zaten overvol. De verwoesting tijdens de bevrijding van meer dan 400 huizen kwam hier bovenop.¹⁰ Naast het officiële gemeentelijk huisvestingsbureau

Eind oktober 1952 vestigde makelaardij La Gro per brief de aandacht van de gemeente op 'de helft van een dubbele Villa met tuin en Garage, Kamplaan 8', waarvan hen de verkoop was opgedragen. Collectie Groninger Archieven, Tg. 1841, inv.nr. 952.

Vanaf 1934 tot eind 1945 was de villa Zuiderpark 2 de officiële burgemeesterswoning van de gemeente Groningen geweest. Foto: Wutsje, Wikimedia Commons, 2012.

functioneerden de eerste maanden na de bevrijding ook informele wijk-woningcomités waarin leden van het verzet en binnenlandse strijdkrachten actief waren. Uit hun huis gezette spoorwegstakers en mensen uit de illegaliteit werden langs deze weg onder dak gebracht, vaak in woningen van NSB-ers.¹¹

Juli 1945 scherpte het stadsbestuur de woonruimte-verordening aan die burgemeester Tammens eerder had opgesteld. Nu werd het verplicht, vrijkomende woonruimte bij de gemeente te melden. Artikel 4 bepaalde aan wie een woning kon worden gegund en aan wie geweigerd. De woning kon worden geweigerd 'om redenen van hygiëne en volksgezondheid' als het huis bijvoorbeeld te klein was. Voorrang bij toewijzing kregen mensen 'die zich uit hoofde van hun beroep of bedrijf te Groningen moeten vestigen of wonen'.¹² Dat gold bijvoorbeeld voor ambtenaren die noodzakelijk waren voor de wederopbouw. Daarmee is duidelijk waarom de genoemde Comello in het pand aan de Kamplaan woonde. Hij had als rijksambtenaar voorrang bij de woningtoewijzing en als huurder huurbescherming.

Zolang nieuwbouw tekortschoot, diende bestaande woonruimte optimaal te worden benut. In die gedachte kwam de regering in 1947 met een Woonruimtetwet die vergaande bevoegdheden gaf aan lokale besturen.¹³ De wet bepaalde dat alle woningen werden verdeeld op basis van een vergunning. De burgemeester of, indien aanwezig, de directeur van het huisvestingsbureau verleende deze. De woonruimte kon alléén worden betrokken als zowel de woningeigenaar als de gemeente toestemming gaven. Dit gold voor huurwoningen en voor koopwoningen.

Indien de eigenaar van een woning de door de gemeente aangewezen bewoner niet accepteerde, kon de burgemeester de woonruimte vorderen. De woonruimtetwet 1947 was in lijn met de in Groningen bestaande verordening, maar het nieuwe instrument van vordering maakte aanvullingen nodig. Bij die gelegenheid verduidelijkte de gemeenteraad ook de regels voor de woningtoewijzing. 'Zo kunnen ambtenaren, aan wie door het bevoegd burgerlijk of Militair Gezag de gemeente als standplaats is aangewezen er aanspraak op maken, dat hun de vergunning voor het in gebruik nemen van een woning wordt verleend.'¹⁴

Woonruimte bleef lang een politiek gevoelig onderwerp. De gemeenteraad in Groningen sprak regelmatig over de woningnood, de criteria voor woningtoewijzing, het functioneren van het huisvestingsbureau en de noodopvang zoals 'Tramdorp' aan de Friesestraatweg. Hier leefden negentien gezinnen lange tijd in afgedankte trams.¹⁵ De verantwoordelijke wethouder in deze jaren, Aleida Aarsen-Jansen (SDAP/PvdA) debatteerde regelmatig over deze kwesties in de raad. Zij ontpopte zich als een rechtlijnig en daadkrachtig wethouder, die echter geen einde wist te maken aan de woningnood.¹⁶

Zolang nieuwbouw tekortschoot, diende bestaande woonruimte optimaal benut. In die gedachte kwam de regering in 1947 met een Woonruimtetwet die vergaande bevoegdheden gaf aan lokale besturen.

Via de achterdeur?

De zoektocht naar een woning voor de nieuwe burgemeester duurde meerdere maanden. Enkele opties kwamen langs bij het kabinet van de burgemeester, maar voldeden niet. Wat voor woonwensen het gezin Tuin had, is onbekend. Echter op 30 april 1952 verscheen in het *Nieuwsblad van het Noorden* een berichtje onder de kop 'Burgemeester Tuin wordt Helpenaar'. De krant meldde dat Jan Tuin per 1 juni aan de Kamplaan 8 zou komen wonen.¹⁷ Zeer waarschijnlijk bestond er toen overeenstemming over het gebruik van dit pand met de eigenaar. Immers indien de burgemeester de woning betrok volgens de geldende regels dan moest ook hij een vergunning hebben van het huisvestingsbureau en een akkoord van de eigenaar, de familie Van Blankenstein-Serphos. Echter correspondentie hierover is nergens aangetroffen.

Tramdorp, even over het spoor bij de Friesestraatweg, was na de oorlog hét symbool voor de woningnood. Foto: Fotobedrijf Piet Boonstra. Collectie Groninger Archieven 1785-28815.

De zoon Van Blankenstein concludeert hieruit dat Jan Tuin via een achterdeurconstructie het pand van zijn ouders heeft betrokken. Hij veronderstelt dat Tuin in feite de huur van Comello heeft overgenomen. Zijn argument daarvoor is dat de dateringen op de gemeentelijke woningkaart, met de formele inschrijving op het adres, overlappen. Volgens de woningkaart van Kamplaan 8 kwam Jan Tuin er op 4 juni wonen en betrok Comello zijn volgende woning op 23 juni van dat jaar. Mij lijkt het onwaarschijnlijk dat sprake was van samenwoning, of dat Jan Tuin de familie Van Blankenstein-Serphos voor een voldongen feit plaatste. De woningkaarten zijn lang niet altijd accuraat en vijf weken eerder stond het bericht reeds in de krant. Ook meldt de heer Van Blankenstein dat er geen huurcontract is aangetroffen. Dat klopt. Maar zo'n contract is ook niet gevonden voor Comello, niet in het archief van het NBI en niet in de administratie van zijn

vader. Een huurovereenkomst kan mondeling zijn aangegaan, of zijn vervat in de woonvergunning die immers gebaseerd was op overeenstemming met de eigenaar.

Begin november 1952 ontvingen B&W een brief van makelaar La Gro waarin deze, namens de eigenaren, Kamplaan 8 te koop aanbood. Over de koopsom meldt de brief: 'f. 30.000. Dit is een zeer lage prijs.' De gemeente ging op dit aanbod in en bood de vraagprijs.¹⁸ In de memoires van Tobias van Blankenstein staat het een beetje anders. Hij schreef: 'We verkochten daarop voor fl. 33.000 Kamplaan 8 in de loop van 1953 aan de gemeente zodat burgemeester Tuin er kon blijven wonen.'¹⁹ In het raadsdebat over de koop kwamen de argumenten langs: het gebrek aan geschikte huizen, de 'redelijke' vraagprijs, het feit dat Tuin reeds huurder was en de vrees dat het pand door een ander zou worden gekocht en Tuin er dan uit moest. Hoewel enkele raadsleden de Kamplaan veel te ver van het stadhuis verwijderd vonden, ging de raad op 1 december 1952 met de aanschaf akkoord.²⁰

De populaire cartoonfiguur Ferd'nand had een geheel eigen oplossing voor de woningnood. Uit: Nieuwsblad van het Noorden, 9 augustus 1947.

Afronding

Heeft Jan Tuin de villa aan de Kamplaan via de achterdeur of de voordeur betrokken? Ik denk dat Tuin, als pas benoemde PvdA-burgemeester dit volgens de bestuurlijke regels heeft gedaan en dat hij niet anders kon. Een gerucht van gerommel had zijn politieke en bestuurlijke positie geschaad. Maar op grond van de bewaarde bronnen is er

Burgemeester Tuin wordt Helpenaar

Zoals wij reeds eerder meldten zal de Burgemeester van Groningen, de heer J. Tuin, die thans nog steeds in Hoogezand woont, het huis Kamplaan 8 betrekken. Op 1 Juni a.s. zal de Burgemeester Helpenaar worden.

'Burgemeester Tuin wordt Helpenaar'. Berichtje uit het Nieuwsblad van het Noorden, 30 april 1952.

geen volledige zekerheid. Echter, gerommel was onnodig. De woning kon aan Tuin, als hoog ambtenaar, eenvoudig worden toegewezen op grond van de woonruimtetwet 1947 en de gemeentelijke verordening. De instemming van de eigenaar was langs deze weg wel vereist. Bleef overeenstemming met de eigenaar uit, dan had toewijzing bij vordering kunnen plaatsvinden. Zover is het niet gekomen. Van Blankenstein zal zich deze mogelijkheid hebben gerealiseerd en daarom met de gemeente zijn meegaan. Misschien zag hij geen andere keus, daarom het gebruik van het woord 'beslag' in zijn memoires.

Schuling noemde als reden voor excuses, dat Tuin de woning volgens de toenmalige 'juridische regels' had betrokken, maar dit vanuit oogpunt 'van fatsoen en moraal' niet goed is geweest.²¹ Het gegeven dat het huis vervolgens in verhuurde staat te koop werd aangeboden,

leverde een vraagprijs op die een derde lager was dan in onbewoonde staat. Dit verschil vormde nu de basis voor de compensatie van 328.000 euro.

De gebeurtenissen hinderde Tobias van Blankenstein niet in zijn persoonlijke relatie met de gemeente. In zijn memoires terugkijkend op de jaren in Groningen schreef hij: 'Mijn relaties waren goed. Gemeentesecretaris Troostwijk was zeer behulpzaam. Burgemeester Tuin, de bewoner van het ouderlijk huis van mijn vrouw, kenden we goed. Men was alom vriendelijk.'²²

Schuling noemde als reden voor excuses, dat

Tuin de woning volgens de toenmalige 'juridische regels' had betrokken, maar dit vanuit oogpunt 'van fatsoen en moraal' niet goed is geweest.

Tot slot, Kamplaan 8 biedt een voorbeeld van de strikte, formele en kille wijze waarop de gemeente Groningen, ook na de oorlog, omsprong met de belangen van de Joodse bevolking. Het rapport en de boeken die het onderzoek naar Joods vastgoed in Groningen heeft opgeleverd, bevatten meerdere vergelijkbaar bittere geschiedenissen.²³

Noten

- Bericht RTV-Noord 12 oktober 2022 <https://www.rtvnoord.nl/nieuws/965851/gemeente-groningen-biedt-excuus-aan-en-betaalt-schadeclaim-voor-innemen-woning-van-joodse-familie>.
- Maarten Duijvendak en Stefan van der Poel, *Lege plekken: Ontvreemding van Joods vastgoed en rechtsherstel in de gemeente Groningen 1940-1955*. (Rapport Rijksuniversiteit Groningen 2021) 19.
- Maaïke Borst, 'Erfgenaam geroofd Joods huis dient schadeclaim in' *Dagblad van het Noorden*, 3 maart 2022; <https://nos.nl/nieuwsuur/artikel/2429083-na-de-oorlog-kregen-holocaustslachtoffers-hun-eigen-huis-niet-meer-terug>; Chaim Even-Zohar (H. van Blankenstein), 'They should have been killed in Auschwitz. But then they unexpectedly returned home' *Haaretz Weekend Supplement*, 9 September 2022. Oorspronkelijk Hebreeuws.
- Dit artikel is gebaseerd op een notitie voor het gemeentebestuur van Groningen: M. Duijvendak, 'Kamplaan 8: vervreemding, rechtsherstel en aanschaf door de gemeente', 28 maart en aanvulling 6 april 2022.
- Ron van Hasselt, *Uitgesloten. Schetsen van wat er gebeurde met de Groninger Joodse gemeenschap in en na de Tweede Wereldoorlog* (Amersfoort 2022) 83-99.
- Ron van Hasselt, *Uitgesloten*, 131 ev.
- RHC Groninger Archieven (GrA), Toegang (Tg.) 492 (Familie Van Blankenstein, 1891-1983) inventarisnummer (inv.nr.) 28; Memoires van T. van Blankenstein, 12.
- Nationaal Archief (NA), Tg. 2.09.16.13 (Nederlands Beheersinstituut), inv.nr. 168405; beheersdossier Serphos-Menko, H.M., Groningen.
- GrA, Tg. 492, inv. nr. 32: Stukken betreffende het vermogen. Berekening inkomen over 1952; Opbrengst onroerend goed 1953.
- P. Groote, 'Modernisering, ondanks alles' in: M. Duijvendak en B. de Vries (red.), *Stad van het Noorden. Groningen in de Twintigste eeuw* (Assen 2003) 174.
- GrA, Tg. 1983 (kabinet van de burgemeester van Groningen), inv.nr. 21: Bemoeiingen met bestaande woningen 1945-1961. Dagregister met huisvestingsproblemen, april-juni 1945.
- GrA, Tg. 1841 (Gemeentebestuur van Groningen, 3), inv.nr. 204: Instelling van een Gemeentelijk Huisvestingsbureau, brief van B&W van 16 juli 1945 aan het Militair Gezag.
- Zie F.A. Helmstrijd, *De Woonruimtetwet 1947*. *Staatsblad nr. H 291* (Leiden / Alphen aan de Rijn 1948).
- Bijlagen bij de Handelingen Gemeenteraad 1947: Voordracht 155 van B&W betreffende de toepassing der Woonruimtetwet 1947. Groningen, 2 December 1947. 92-94.
- E. Bulder, 'Het sociale en culturele leven' in: Duijvendak en De Vries, *Stad van het Noorden*, 316.
- <https://www.deverhalenvangroningen.nl/alle-verhalen/aleida-aarsen-jansen-een-autoritaire-wethoudster>.
- Nieuwsblad van het Noorden*, 30 april 1952, 'Burgemeester Tuin wordt Helpenaar'.
- GrA, Tg. 1841, inv.nr. 952, Aankoop van het perceel Kamplaan 8.
- GrA, Tg. 492, inv.nr. 28, Memoires van T. van Blankenstein, 12.
- Gemeenteraad Groningen. Voordracht 133 van B&W nopens aankoop perceel Kamplaan 8. Groningen, 14 november 1952 en Handelingen Gemeenteraad, 1 december 1952, p 116.
- Bericht RTV-Noord 12 oktober 2022.
- GrA, Tg. 492, inv.nr. 28, Memoires van T. van Blankenstein, 14.
- Stefan van der Poel (red.), *Lege Plekken. Groningen en zijn Joodse stadjes in en na de oorlog* (Assen 2022) en zie ook noot 2 en noot 5.